

॥ श्रीः ॥

चौखम्बा सुरभारती ग्रन्थमाला

१२४

शिवराजविजय-दीपिका

(प्रश्नोत्तरी)

नवीन पाठ्यक्रमानुसार लघु एवं अतिलघु
प्रश्नोत्तर सहित

लेखकः—

पं. वेदव्यासशुक्लः

चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन
वाराणसी

अनुक्रमणिका

समालोचनात्मको भागः

१. अम्बिकादत्तव्यासस्य जीवनवृत्तं रचनासमुदयं च संक्षेपेण लिखत । १
२. शिवराजविजयस्य भाषां शैलीं विषयवस्तु रसं च नायकविमर्शमिश्रं लिखत । २
३. 'गद्यं कवीनां निकषं वदन्ति' इति दिशा शिवराजविजयं समालोचयत । ३

व्याख्यात्मको भागः

प्रथमो निश्वासः

- अरुण एष प्रकाशः .... इनश्च दिनस्य । ५
- अयमेव अहोरात्रं जनयति .... विप्रबटुः । ६
- अहो चिररात्राय .... पुष्पावचयं कर्तुमारेभे । ७
- बटुरसी आकृत्या ... लोचनश्चासीत् । ८
- कदलीदलकुञ्जायितस्य ... पर्वतखण्ड आसीत् । ८
- यावदेष ब्रह्मचारी .... मेवमवादीत् । ९
- अलं भो अलम् ! ... पितरौ गृहं च । १०
- अथ समापितसन्ध्या .... उपाविशच्च । ११
- तस्मिन् पूज्यमाने ... मादिश्य कथितम् । १२
- भगवन् ! श्रूयतां यदि ... नयनबाष्पाणि । १३
- अथ कन्यके ! मा भूषीः .... अबोधयदस्मान् । १५
- एषा अस्मिन्नेदीयस्येव .... छात्रेणैवाऽऽनीतेति । १७
- तदाकर्ण्यं कोपज्वाला ... च परितः । १८
- तदाकर्ण्यं दुःखितश्चकितश्च .... व्यतीतानीति । २०
- ततः सर्वेषु स्तब्धेषु .... सम्पन्नमस्ति । २१
- इदमाकर्ण्यं किञ्चित् ... भारतवर्षस्येति । २२
- तत् संश्रुत्य .... आर्यवंश्याश्चाभिमन्यामहे । २३
- उपक्रमममुमाकर्ण्यं ... न वा चिखेदयिष्यामि । २४

मुने ! विलक्षणोऽयं .... तूष्णीमवतस्थे ।
 अथ स मुनिः—भगवन् ! ... स्वदेशमनैषीत् ।
 एवं स ज्ञातास्वादः .... गदामुदतूतुलत् ।
 अथ वीर ! गृहीतमखिलं .... राजधानीं प्राविशत् ।
 अथ कालक्रमेण .... दिल्लीमश्रयाम्बभूव ।
 ततो दिल्लीश्वर पृथ्वीराज .... भूमिसात्कृतानि ।
 तमारभ्याद्यावधि .... नाधिकारः संवृत्तः ।
 दक्षिणदेशो हि .... इति कथयित्वा विरराम ।
 तदाकर्ण्यं विविधभाव .... तपस्तप्तुं जगाम ।
 ततः शनैः शनैः .... पुनरुपन्यस्तुमारेभे ।
 वत्स गौरसिंह ! अहं .... परस्परमालापाः ।
 कलकलमेतमाकर्ण्यं .... सज्जः समतिष्ठत ।
 ततो गौरसिंहः दक्षिणान् .... शिरश्चिच्छेद ।
 अथ मुनिरपि दाडिम .... प्रविवेश ।

द्वितीयो निश्वासः

इतस्तु स्वतन्त्र ... ससेनस्तिष्ठति स्म ।
 अथ जगतः प्रभाजाल ... एव सञ्जातः ।
 ततः संवृत्ते किञ्चिद् .... समायाति बधिरः ।
 ततो दौवारिक ! ... संन्यासी दृष्टः ।
 दौवारिकः—संन्यासिन् ! .... जिगमिषावः ।
 दौवारिकः (साक्षेपम्) कोऽपि ... मध्य एव विरराम ।
 संन्यासी (स्वगतम्) ... कथयिष्यामि ।
 संन्यासी निरीक्षस्व ... सम्भाष्यते ।
 संन्यासी-तद्यदि .... विव्रातुं शक्नुयाः ।
 दौवारिकः—हंहो ! ... केन वा प्रेषितः ।
 अथ यावद् द्वारस्थ ... गौरसिंहः समवोचत् ।
 दौवारिक ! मया बहुशः ... प्रति प्रतिष्ठत ।
 शिववीरस्तु कस्याञ्चिद् ... प्रावीविशत् ।
 तमवलोक्यैव .... इति कथयामास ।
 गौरसिंहः—भगवन् ! सर्वं .... यवनहतकानाम् ।

२५ वि
 २७ स
 २८ अ
 २९ त
 ३१ त
 ३२ अ
 ३३ त
 ३४ व
 ३६ त
 ३८ त
 ३९ त
 ४३ त
 ४४ त
 ४५ अ
 ४६ वि
 ४८ गं
 ५० व
 ५१ अ
 ५२ त
 ५३ त
 ५४ त
 ५४ त
 ५५
 ५५ त
 ५६ वृ
 ५७ ता
 ५९ अ
 ६१ अ
 ६२

शिववीरः—साधु साधु .... भारतवर्षीयाः ।	६४
सर्वे च विजयपुराधीश ... साक्षात्करिष्यति इति ।	६५
अथ स दक्षिणकर ... एव प्रमाणमिति ।	६७
तदवगत्य सोऽयं .... कर्णान्तिकं व्याहारीत् ।	६८
ततो वीर ! कुशलोऽसि ... प्रतस्थे ।	६९
अथ तौ त्वरितं ... मण्डलं प्रविवेश ।	७१
तत्र च क्वचित् .... यवनयुवकान् ।	७३
क्वचिद् अहो ! ... रत्नं हारयिष्यामः ।	७६
मैवं भो ! श्व एव ... सह निनाय ।	७८
तानरङ्गस्तु तेनैव ... च ददर्श ।	८०
तानरङ्ग—सेनापते ! .... मटाट्यामकार्षम् ।	८२
तानरङ्ग—आम् श्रीमन् ! ... निर्भयाः क्रीडन्ति ।	८३
ततस्तानपूरिकायाः .... गीतिमगायत् ।	८५
ततस्तानरङ्गोऽचकथत् .... ग्रहणाऽऽग्रही वर्तते ।	८६
भगवन् ! सामान्य .... जीवनं याचन्ते ।	८७
अथ सहासं सोऽब्रवीत् .... प्रतीक्षते विवेकम् ।	८९
शिववीरः—शिव ! शिव ! .... कमलचञ्चरीकः ।	९०
गोपीनाथः—कथयति ... विदुषामत्र सम्मतिः ।	९१
बहवो—वयमद्य .... अपजलखानमानेतुं प्रबबन्ध ।	९३
अपजलखानोऽपि च— .... आकृष्याश्चमवारुघत् ।	९५
ततस्तु इतोऽश्वात् .... भ्रूपृष्ठेऽपोथयत् ।	९६
तत्क्षणादेव च .... रोदसी समपूरयत् ।	९७
ततो यवनसेनासु ... रणाङ्गणम् ।	९८
तदवलोक्य गौरसिंहो .... दिशो भेजुः ।	१००

तृतीयो निश्वासः

तत्र पर्णकुटीरे तु .... मुक्तकण्ठं रुरोद ।	१०१
वृद्धोऽपि च एकं .... सकरुणं विललाप ।	१०३
तावत् कुटीराद् .... स्वरेणाचकथयत् ।	१०५
अथ कथमपि .... भवतोरुद्देश्यम् इत्यादि ।	१०६
अस्ति कश्चन .... व्याप्तो राजपुत्रदेशः ।	१०८

यत्र कोषपूरिताः .... इति मन्दं व्याजहार ।	१०९
अस्मज्जननी तु .... समयमयापयाव ।	१११
अथैकदा कश्चित् .... बहिर्गमनाद् वारयतीति ।	११२
अथाऽऽवां द्वावपि .... निवासमकृष्वहि ।	११३
ततश्च दुग्धधाराभिरिव .... तस्योपत्यकाः ।	११४
ततश्च क्षिल्लीक्षङ्कारेणैव .... व्यचारयं यत् ।	११५
अहह ! दुरदृष्टोऽस्मि .... सौवर्णी साक्षात्कुर्वः ।	११६
ततोऽवलोक्य तां .... भ्रान्तवन्ती इति ।	१२०
ततो हनुमत्पूजकेन .... इतस्ततो गताः ।	१२१
अथ भगवन् ! श्रूयते .... हस्तं विन्यस्य ।	१२२
हनूमान् सर्वं .... कार्यं सेत्स्यति ।	१२३

चतुर्थो निश्वासः

माषोऽयमाषाढः .... गगनतलं पर्यच्छदीत् ।	१२४
अस्मिन् समये एकः .... तोरणदुर्गं प्रयाति ।	१२५
तावदकस्मादुत्थितो .... निजकार्याभिवर्तते ।	१२६
यस्याध्यक्षः स्वयं .... चालयंश्चलति ।	१२७
अथ किञ्चित् स्रोतः ... समीहां समसूचत् ।	१२८
तावदकस्मात् पूर्वस्याम् .... कलानाथः ।	१२९
अथ क्षणेनैव पार्वत ... भुवि समाजगाम ।	१३०
अथ को भवान् ... दुर्गाध्यक्षसमीपमगमत् ।	१३१
ततो दुर्गाध्यक्षस्तु .... विचारपरवशोऽभूत् ।	१३२
ततः परं च—अस्मै .... विषयेषु समपयिष्यामि ।	१३३